

Historia musi wydobywać podmiotowość kobiet.

Relacja z konferencji-warsztatów naukowych pt. „Perspektywa biograficzna w badaniach nad historią kobiet: źródła, metodologia, polityka”.

Warszawa, 4-6.11.2015

W dniach 4-6 listopada 2015 roku w Instytucie Badań Literackich Polskiej Akademii Nauk w Warszawie odbyły się interdyscyplinarne warsztaty naukowe pt. „Perspektywa biograficzna w badaniach nad historią kobiet: źródła, metodologia, polityka”, poświęcone wykorzystaniu dokumentów osobistych i metody biograficznej w badaniach nad pozycją i rolą kobiet w historii, kulturze i społeczeństwie. Warsztaty zorganizowane zostały przez Fundację Gender Center oraz Zespół Badań Genderowych „Literatura i Gender” działający przy IBL PAN i odbyły się dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego ze środków na działalność upowszechniającą naukę.

Każdy dzień warsztatów rozpoczynał wykład otwarty uznanej badaczki wykorzystującej metodę dokumentów osobistych w swojej pracy naukowej nad historią i kulturą kobiet. Pierwszy dzień otworzyła prof. Małgorzata Fidelis z Uniwersytetu Illinois w Chicago. W swoim wystąpieniu pt. „Historia z ludzką twarzą. Biografie kobiet w badaniach nad powojenną Polską” prof. Fidelis mówiła o korzyściach, jakie sięganie do dokumentów osobistych może przynieść historykom. Jak wskazywała, listy, pamiętniki czy wywiady są nieocenionym źródłem wiedzy o współudziale ludzi w procesach historycznych i winny służyć uwidocznianiu ich sprawczości. Omawiając wybrane dwie biografie polskich kobiet – robotnicy z lat 50. oraz hipiski z lat 60. XX wieku – Fidelis prezentowała sposób, w jaki historie życia dają nam wgląd w procesy społeczno-polityczne, jednocześnie uchylając dominujące narracje historyczne: jak wówczas, gdy biografie robotnic pozwalają nam dostrzec emancypujący dla kobiet potencjał pracy, niezależnie od tego, czy do tej pracy były one planowo kierowane przez państwo. Prof. Fidelis zwracała też uwagę, że polską historiografię w większym stopniu niż zachodnią cechuje paternalistyczne podejście do pewnych kategorii aktorów historycznych: zwłaszcza klas niższych i kobiet. Jak mówiła, nacisk na wykorzystywanie materiałów biograficznych i stosowanie perspektywy *gender* w analizie historycznej jest niezbędnym warunkiem wyjścia historiografii z aktualnego impasu.

Drugi dzień rozpoczęła dr Sylwia Urbańska z Instytutu Socjologii Uniwersytetu Warszawskiego wykładem pt. „Globalne robotnice a rewolucja płci. Potencjały i ograniczenia metody biograficznej w polskich i międzynarodowych badaniach migracji”. Opowiadając o swoich wieloletnich badaniach poświęconych polskim migrantkom zarobkowym w Brukseli, Urbańska zastanawiała się, czy mamy aktualnie do czynienia z globalną rewolucją płci, a więc rekonfiguracją płciowych ról i relacji władzy na skutek masowych migracji zarobkowych, czy raczej z ich retradycjonalizacją. Argumentowała też, że w przeciwieństwie do ujęć ekonomicznych czy ilościowych metoda biograficzna pozwala udzielić złożonej odpowiedzi na to pytanie, daje bowiem dostęp do znaczeń, jakie ludzie przypisują wydarzeniom, ich motywacjom i emocjom. Dr Urbańska zwracała też uwagę, że wywiady z migrantkami pozwalają nam dostrzec inne niż ekonomiczne przyczyny wyjazdów kobiet, jak np. te mające źródło w systemie patriarchalnym: przemoc domową, seksualną i ekonomiczną, bierność państwa i słabość instytucji pomocy rodzinie i ofiarom przemocy, czy ograniczenie praw reprodukcyjnych. W związku z powyższym dr Urbańska zauważyła, że jej respondentki należałoby raczej definiować jako uchodźczynie niż migrantki zarobkowe.

Trzeci dzień warsztatów zainaugurowała prof. dr hab. Grażyna Borkowska (IBL PAN) wykładem „Biografia według Narcyzy Żmichowskiej – teoria, praktyka powieściowa, konteksty”, poświęconym pisarstwu biograficznemu Narcyzy Żmichowskiej. Literaturoznawczyni przybliżyła metodę pisarską Żmichowskiej, która – krytycznie podchodząc do tradycji powieściowej – podejmowała próby zbudowania nowej jakości literackiej, czerpiąc w dużej mierze z jej własnej biografii. Badaczka zrekonstruowała dziewiętnastowieczną tradycję powieściową i biografistyczną, a omawiając twórczość Żmichowskiej, wskazała na wyraźne przekroczenia przez pisarkę horyzontu możliwości narracyjnych i stylistycznych powieści oraz klasycznych biografii. Żmichowska miała poczucie, że obydwie formy literackie pomijają kobiece losy i doświadczenia. Rozwiązania upatrywała w nowej – autobiograficznej, czy też raczej łączącej elementy biograficzne i autobiograficzne – formie powieści, która czerpałaby z dokumentów osobistych (listy, zapiski prywatne, dokumenty rodowe), a przede wszystkim uwzględniałaby historie życia kobiet: babek, matek, córek. Upominała się o rekonstrukcję w powieści linii matrylinearnej, kobiecej, a nie wyłącznie męskiej.

Po wykładzie prof. dr hab. Grażyny Borkowskiej odbyło się wystąpienie mgr Moniki Rynkowskiej z Zakładu Rękopisów Biblioteki Narodowej. W prezentacji „Chaos? Poszukiwanie źródeł w labiryntach baz danych bibliotek, archiwów i muzeów polskich” omówiła ona różne sposoby katalogowania źródeł przez polskie biblioteki i archiwa, a także zaprezentowała na przykładach sposoby korzystania z katalogów internetowych baz danych.

Po wykładach otwartych dla publiczności dalsza część wydarzenia toczyła się w sześciu zamkniętych, tematycznych grupach warsztatowych, w których dyskutowano nad wcześniej przygotowanymi tekstami. Pierwsza sesja pt. „Płeć (nie)pamięci” poświęcona została historii kobiet w okresie I i II wojnie światowej. Dr Anna Pekaniec (WP UJ) opowiadała o pamiętnikach kobiet z czasów I wojny światowej, a mgr Marta Frączkiewicz (KEiAK UMK) przybliżyła zebranym warunki życia kobiet na Warmii i Mazurach w czasie II wojny i tuż po niej. Panel komentowała dr Katarzyna Sierakowska (IH PAN), która zwróciła uwagę na znaczenie czasu w badaniach dokumentów osobistych: na fakt, że upływ czasu z jednej strony otwiera przed nami nowe wątki badawcze (np. wojennej przemocy seksualnej), ale z drugiej strony zamyka dostęp do pewnych wymiarów przeszłego doświadczenia. Zastanawiała się też nad tym, gdzie szukać specyfiki kobiecych narracji wojennych pośród innych relacji „społecznych”, mówiących o wojennej codzienności. Jak wskazywała, warto zadać materiałom biograficznym pytanie o to, czyja perspektywa jest w nich przyjmowana: męsko-militarna czy jakaś inna, wymykająca się dominującej narracji.

Sesja druga, zatytułowana „Genderowanie metody biograficznej”, zebrała badaczki, które w swoich tekstach skupiały się na wymiarze teoretycznym i metodologicznym badań nad historią kobiet. Dr Magdalena Grabowska (IFiS PAN) opowiedziała o wyzwaniach związanych z badaniem kobiet zaangażowanych w ruch komunistyczny w Polsce i Gruzji, koncentrując się na kategorii sprawczości. Dr Iza Desperak (IS UŁ) podzieliła się z zebranymi własnymi doświadczeniami badawczymi z przemilczaniem czy pomijaniem przez rozmówczynie pewnych niewygodnych czy nieistotnych z ich perspektywy wątków, które jednak mogą mieć znaczenie dla pracy naukowej. Dr Katarzyna Stańczak-Wiślicz (IBL PAN) przybliżyła tematykę listów kierowanych do redakcji czasopism kobiecych w okresie PRL-u. Dr Monika Piotrowska-Marchewa (IH UWr) mówiła natomiast o wyzwaniach związanych z prowadzeniem kwerendy przy okazji badań nad nauczycielkami międzywojennymi. Panel zakończyła dr Dobrochna

Kałwa (IH UW), która w swoim komentarzu zwróciła uwagę na fakt, iż mimo pozornych podobieństw między badaczkami łączącymi zainteresowanie dokumentami osobistymi z perspektywą *gender*, wciąż da się między nimi zaobserwować istotne podziały dyscyplinarne, widoczne między innymi w „prymacie archiwum nad biblioteką” w badaniach historycznych, a więc w pewnej nieufności historyczek wobec teorii oraz przedkładaniu przez nie źródeł pierwotnych nad pozostałe źródła.

Sesja trzecia pt. „Podmioty (auto)biograficzne” skupiła badaczki i badacza zainteresowanych pisarstwem autobiograficznym kobiet. Dr Aneta Ostaszewska (IPSiR UW) opowiedziała o alternatywnych praktykach autobiograficznego pisarstwa kobiet na przykładzie dwóch przedstawicielek czarnego feminizmu. Mgr Piotr Bachtin (WO UW) przedstawił swoje badania nad XIX-wieczną biografią irańskiej podróżniczki. Dr Joanna Krajewska (IFP UAM) zastanawiała się natomiast nad przyczynami, dla których przedstawiciele współczesnej humanistyki zajmują się biografiami kobiet. Dr hab., prof. IKP UW Paweł Rodak rozpoczął swój komentarz od zwrócenia uwagi na nieobecność mężczyzn w prezentowanych tekstach i jednocześnie brak sproblematyzowania tej nieobecności. Zwrócił też uwagę na swoistą hegemonię materialnego wymiaru dokumentów osobistych i dojmujący brak refleksji nad samymi praktykami ich wytwarzania. Jak zauważył, to przede wszystkim w sferze praktyk sytuowałby specyfikę biografii kobiecych.

Sesja czwarta, zatytułowana „(Auto)biografie polityczne – polityka (auto)biografii”, zgromadziła badaczki zainteresowane kobietami aktywnymi politycznie. Dr Anna Nowakowska-Wierzchoś (AAN) opowiedziała o swoich badaniach nad środowiskiem „Konopniczanek” w Francji. Mgr Magdalena Dębna z Muzeum Miasta Gdyni przybliżyła sylwetki kobiet budujących nową Gdynię, natomiast mgr Anna Miler (WF UG) na przykładzie historii działaczek ze Stoczni Gdańskiej zastanawiała się nad pułapkami pisania biografii polityczek. W swoim komentarzu prof. Małgorzata Fidelis zwróciła uwagę na rozmaite sposoby szukania głosów kobiet przez badaczki i podkreśliła, że konieczne jest nie tylko uchylene dominujących paradygmatów historiografii, ale także krytyczna analiza języka, którymi same kobiety opowiadają o swoim życiu.

Sesja piąta pt. „Biografie (z) marginesu” zebrała teksty połączone perspektywą intersekcjonalną, czyli akcentującą przecinanie się różnych wymiarów opresji kobiet:

płciowej, seksualnej i klasowej. Panel rozpoczęła dr Sylwia Michalska (IRWiR PAN), która opowiedziała o sposobach rekonstrukcji kultury przemocy na wsi na podstawie pamiętników konkursowych autorstwa kobiet. Dr hab. Arleta Galant (IPIK USz) zaproponowała z kolei kategorię „prowincjonalności” do analizy pewnego odłamu literatury kobiet. Mgr Zofia Włodarczyk (IS UW) opowiedziała o różnych wymiarach sprawstwa na przykładzie kobiet wiejskich. Mgr Matylda Małecka (IKP UW) przedstawiła natomiast teoretyczne zaplecze swoich badań nad dziennikami nieheteronormatywnych pisarek. Panel komentowała dr Sylwia Urbańska, która zwróciła między innymi uwagę na to, że sam język kobiet „z marginesów” może ułatwić dostrzeżenie możliwych przestrzeni subwersji, sprawczości i mobilizacji. Zwróciła też uwagę, że obecnie w naukach społecznych odchodzi się od pojęcia terytorium (a więc też i marginesu), rozumianego w sensie geograficznym, na rzecz badania praktyk transnarodowych.

Sesja szósta pt. „(Auto)biografie, (auto)portrety, (auto)kreacje” dotyczyła biografii artystek i wątków autobiograficznych w ich sztuce. Mgr Krystyna Tylkowska (badaczka niezależna) opowiedziała zebranym o listach Stanisławy Przybyszewskiej. Dr Katarzyna Kulpińska (WSP UMK) zaprezentowała swoje badania nad biografiami polskich graficzek dwudziestolecia międzywojennego, zaś mgr Dorota Mieszek (IKP UW) przybliżyła autobiograficzną sztukę Francesci Woodman. W swoim komentarzu podsumowującym dr hab. Iwona Kurz (IKP UW) zachęciła uczestniczki do podejmowania próby dystansowania się od badanych przez siebie twórczyń i problematyzowania tendencji badaczek do utożsamiania się czy przynajmniej sympatyzowania z obiektem swoich badań.

Warsztaty zakończyła dyskusja podsumowująca trzy dni wykładów i paneli. W imieniu organizatorek mgr Weronika Grzebalska (SNS PAN) przypomniała zebranym cel przyświecający warsztatom, a więc umożliwienie wymiany i trwałej współpracy pomiędzy pracującymi w różnych miejscach Polski przedstawicielkami rozmaitych dyscyplin naukowych, zainteresowanymi przepisywaniem dominujących narracji za sprawą perspektywy *genderowej* i metody biograficznej. Przedstawiła też cztery wspólne wątki, które w toku warsztatów wielokrotnie powracały w referatach i komentarzach uczestniczek i uczestników: przekonanie, że celem prowadzonych badań jest wydobycie sprawczości i podmiotowości kobiet jako aktorek historycznych i społecznych; przeświadczenie, że

dokumenty osobiste w szczególny sposób dają nam do owej sfery sprawczości dostęp; lokowanie naszych badań między rekonstrukcją faktów/doświadczeń a rekonstrukcją dyskursów, a zatem świadomość tego, że rekonstrukcja tych pierwszych możliwa jest tylko w ramach języka; a także związek naszych badań z polityką – po pierwsze w tym sensie, że polityka może być tyleż przeszkodą, co inspiracją dla wydobywania zapomnianych głosów czy wątków, po drugie zaś dlatego, że wiele wystąpień łączył postulat badań zaangażowanych, a więc przekonanie, że wiedza naukowa musi być przydatna tu i teraz i służyć współczesnemu społeczeństwu.

W trzydniowym wydarzeniu pt. „Perspektywa biograficzna w badaniach nad historią kobiet: źródła, metodologia, polityka” wzięło udział łącznie ok. 100 osób: wykładowczyń, panelistek, komentatorek, a także aktywnie włączającej się w dyskusję publiczności.

Przygotowały: mgr Weronika Grzebalska, dr Agnieszka Mroziak